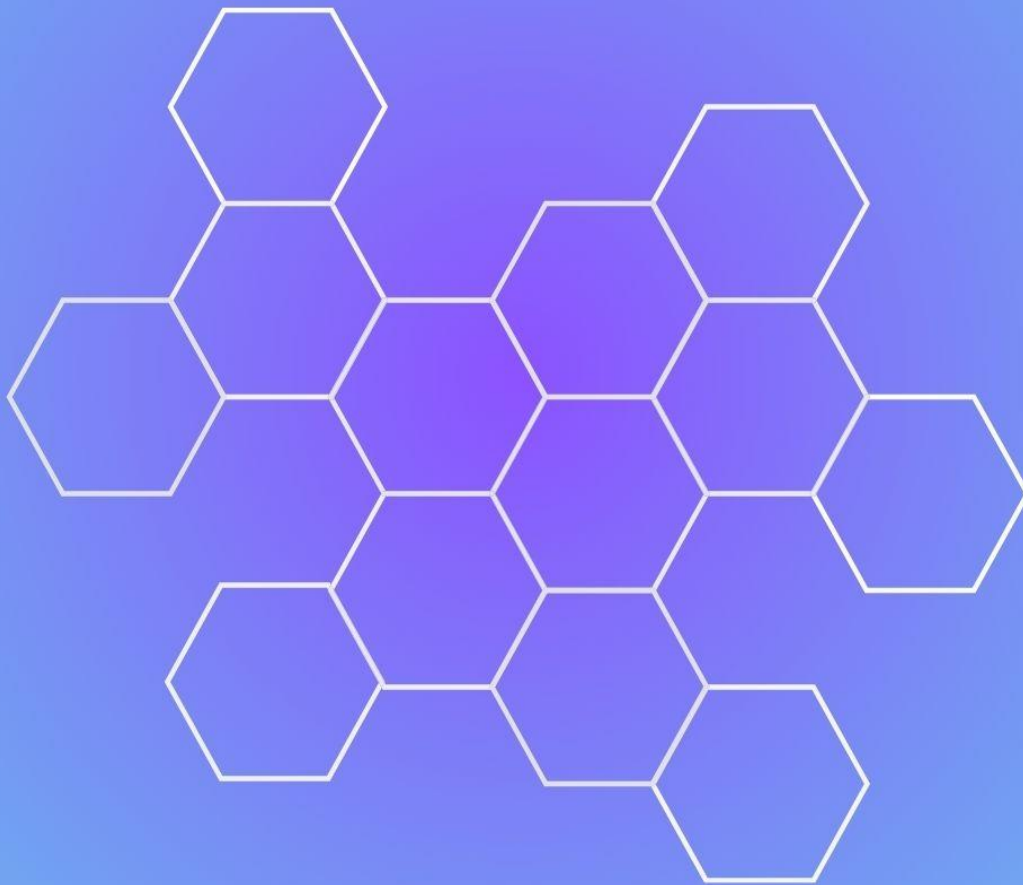

VOL 1 (1) 2023

**JOURNAL OF
SCIENCE AND RESEARCH**

ASTANA

WWW.JSRJOURNAL.KZ

«Journal of Science and Research (JSR)»

зарегистрирован в Комитете информации
Министерства информации и общественного
развития Республики Казахстан
№ KZ41VPY00076697 от 01.09.2023 г.

Международный центр ISSN (ISSN-L): [3006-4325](https://www.issn.org/issn/3006-4325)

Издается два раза в месяц.

**ВЫПУСК № 1 (1), 2023 г.
СЕНТЯБРЬ, 2023 г.**

Астана, 2023

СОДЕРЖАНИЕ

Ақылды үй бүгінде шындық па?.....	4
<i>Канагатова М.С.</i>	
Information security problems.....	7
<i>Kuzbaeva L.</i>	
Қазақстандағы цифрландыру.....	10
<i>Темірғали Д.А.</i>	
Исламдық білім беру мәселесін зерттеудегі ғылыми тарихи талдау.....	14
<i>Бейсенбаев Б.К.</i>	
Білім беру жүйесінде инновациялық тәсілдерді қолдану.....	25
<i>Қойшыбай Б.Е.</i>	

УДК 1082

*Канагатова Макпал Серикжановна
«Ақпараттық технологиялар колледжі» ШЖҚ КМК
Қазақстан, Павлодар*

АҚЫЛДЫ ҮЙ БҮГІНДЕ ШЫНДЫҚ ПА?

Аннотация: Күнделікті өмірде автоматтандыруға болатын және қажет болатын көптеген қайталанатын тапсырмалар бар деген ой. Бұған ақылды үй жүйесі көмектеседі. Қазір көптеген күнделікті процестерді автоматтандыру үшін дайын шешімдер, құрылғылар және сенсорлардың барлық түрлері жеткілікті.

Идея состоит в том, что в повседневной жизни есть много повторяющихся задач, которые можно и нужно автоматизировать. В этом помогает система умного дома. Сейчас существует достаточно готовых решений, устройств и всевозможных датчиков для автоматизации множества рутинных процессов.

The idea is that in everyday life there are many repetitive tasks that can and should be automated. The smart home system helps in this. Now there are enough ready-made solutions, devices and all kinds of sensors to automate many routine processes.

Түйінді сөздер: ақылды үй, смартфон, сенсор, компьютер.

Ақылды үй дегеніміз не?

Ақылды үй-үйдегі электр құрылғыларын қашықтан басқару жүйесі, сонымен қатар оларды автоматтандыру.

Күнделікті өмірде автоматтандыруға болатын және қажет болатын көптеген қайталанатын тапсырмалар бар деген ой. Бұған ақылды үй жүйесі көмектеседі. Мысалы, оның көмегімен таңертең оянған кезде жарық пен музыканы қосуға немесе еденді жылытуды қосуға және реттеуге болады. Жұмысқа кеткенде, ақылды үй дабылды қосуды және барлық жерде шамдарды өшіруді ұмытпайды.

Ақылды үй жүйесімен кейбір кішігірім тұрмыстық тапсырмалар туралы алаңдамауға болады. Оның көмегімен үйде тұруды ыңғайлы етуге болады.

Негізгі мүмкіндіктер:

Смартфонды пайдаланып құрылғыларды қашықтан басқару;

Құрылғыларды таймер арқылы іске қосу: кешке шамдарды қосу, түнде кір жуғыш машинаны іске қосу;

Белгілі бір оқиғаларды тіркеу кезінде құрылғыларды іске қосу: түтін кезінде өрт қауіпсіздігін белсендіру, бөлмеде белгілі бір температураға жеткенде кондиционерді қосу.

Ақылды үй жүйесі үш негізгі компоненттен тұрады: сенсорлар, атқарушы құрылғылар және басқару құрылғылары.

Сенсор – бұл оқиғаны тіркейтін және басқару құрылғысына есеп беретін құрылғы. Датчиктер суға, түтінге, ылғалдылыққа, жарыққа, температураға және қозғалысқа жауап бере алады.

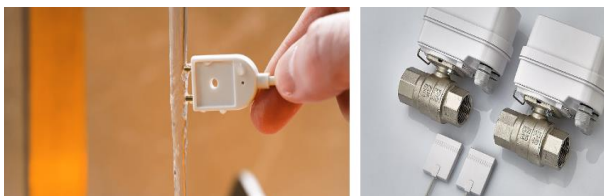
Орындаушы (исполнитель) – мақсатты пәрменді орындайтын құрылғы. Бұл тұрмыстық техника, құрылғы немесе электронды құрылғы болуы мүмкін: кір жуғыш машиналар, баяу пештер, шаңсорғыштар, музыкалық орталықтар мен шамдар. Әр түрлі релелер мен ажыратқыштар орындаушы бола алады. Әдетте, релелер жету қиын жерлерде орнатылады, сондықтан күтпеген жағдайларда олардың сыртқы ажыратқыштарды қосу үшін қосымша шығыстары болады.

Басқару құрылғысы-орындаушыларды бақылау және конфигурациялау жүзеге асырылатын құрылғы.

Көбінесе бұл смартфон немесе ақылды динамик. Сонымен қатар қашықтан басқару пульті мен қабырғаға орнатылған сенсорлық панельдердің барлық түрлері бар. Ноутбуктен немесе компьютерден Ақылды үйді тиісті бағдарламалық жасақтама арқылы басқаруға болады.

Ағып кетуден қорғау

Ағып кетуден әртүрлі датчиктер бар, бірақ олардың барлығы осылай жұмыс істейді: су кірген кезде электр тізбегі жабылады және сенсор суды бөгейтін атқарушы құрылғыға деректерді жібереді. Орындаушы ретінде көтергішке орнатылған және суды өздігінен жабатын автоматты кран бола алады.

Сурет 1. Ағып кетуден қорғау датчиктері

Түтіннен қорғау

Түтіннен қорғау жүйесі, әдетте, арнайы автоматты бүріккіш орнатылса, тұтану кезінде сигнал беру функциясын орындайды.

Ұрлықтан қорғау

Бұған қозғалыс сенсорлары, діріл және терезелер мен есіктердің ашылу сенсорлары кіреді. Олардың жан-жақты жұмысы қызметтерді ескертуді, сондай-ақ бұзушыларды қорқытуы мүмкін сирена мен жарықты қосуды қамтуы мүмкін. Сондай-ақ, жүйе не болып жатқанын жазу үшін бейнебақылау жазбасын белсендіре алады.

Қорғаныс жүйесі басқа ешкім болмаған кезде үй иелерінің болуын имитациялай алады: белгіленген уақытта шамдар мен музыканы автоматты түрде қосу және оларды түнде өшіру.

Ақылды үй және жайлылық

Жарықтандыру құрылғыларының жарығын және тіпті олардың жарықтығын қолданба арқылы қолмен басқаруға болады және автоматты қосуды уақыт бойынша икемді түрде реттеуге болады. Жарық сенсорының

көмегімен сіз үйдің жарықтығын жарықтандыру деңгейіне дейін автоматты түрде реттеуге қол жеткізе аласыз.

Сондай-ақ, орталық жылыту батареяларына орнатылған арнайы температура датчиктері бар. Электр жылытқыштарын бақылау үшін оларды ақылды розеткаға қосуға болады [1, б.109].

Ақылды үй жұмысының хаттамалары

Ақылды құрылғылардың әртүрлі қосылым түрлерімен үйлесімділігін ескеру қажет. Олар әдетте wi-Fi маршрутизаторы арқылы қосылады, бірақ кейде bluetooth арқылы қосылуды да кездестіреміз. Соңғысы өте сирек кездеседі және әрдайым wi-Fi-мен бірге жүреді.

Ақылды құрылғыларға арналған ең көп таралған сымсыз қосылым протоколдары стандартты wi-Fi және Zigbee болып табылады. Стандартты wi-Fi-мен бәрі қарапайым: қосылу үшін тек маршрутизатор қажет, басқа қосымша жабдық қажет емес. Көптеген ақылды құрылғылар қосылыстың бұл түрін қолдайды, бірақ көбінесе 2,4 ГГц жиілікте. Сондықтан маршрутизатордың жұмыс жиілігін алдын-ала тексеру керек [1, б.25].

Мұндай байланыстың басты кемшілігі-үй желісінің үлкен күтпеген жүктемесі. Яғни, құрылғылар неғұрлым көп қосылса, байланыс соғұрлым тұрақты бола алмайды. Zigbee протоколы бұл кемшіліктен айырылған. Ол төмен жылдамдықта тұрақты байланыс пен қауіпсіз деректерді беру үшін қолданылады. Бірақ онымен жұмыс істеу үшін бөлек хаб қажет, оған Орындаушы құрылғылар қосылады.

Күнделікті тұрмыстық тапсырмаларды автоматтандыруға шығармашылықпен қарау керек. Сіз өзіңіздің үйіңіздің барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, ақылды құрылғыларға арналған алгоритмдер мен қадамдар жасай аласыз. Қазір көптеген күнделікті процестерді автоматтандыру үшін дайын шешімдер, құрылғылар және сенсорлардың барлық түрлері жеткілікті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Носкова, Н. В. Стандарты беспроводных телекоммуникационных сетей [Электронный ресурс]: учеб. пособие / Н. В. Носкова; Сиб. гос. ун-т телекоммуникаций и информатики. — Новосибирск: [б. и.], 2012..

2. Журнал про безопасность. URL: https://hran.im/umnyiydom/signalizatsii/ohrannye-signalizatsii-dlya_doma.html [Электронный ресурс] (дата обращения 20.11.20).

3. Статья «Умный дом» URL: <http://smart-house.kz/airing/> [Электронный ресурс] (дата обращения 20.11.20).

4. Черняк, А. А. Система «Умный дом» / А. А. Черняк. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 52 (342).

УДК 004.45

*Kuzbaeva L.**Teacher at the Kyzylorda Pedagogical Higher
College named after M. Mametova***INFORMATION SECURITY PROBLEMS**

Abstract: *At the state level, the concept has been adopted to ensure the country's security in the information space. This article analyzes the technical and socio-political aspects of information security in this conception. In addition, the problems faced by the provision of information security are discussed and the features of cryptographic methods are described.*

Key words: *information protection, the problems of the information protection, cryptographic techniques.*

In today's society, it is impossible to move forward without using information systems that provide information processing, processing, storage and delivery. Modern information technology does not only create new issues in information security, but also requires consideration of new areas of its decision-making.

In his Address to the people of Kazakhstan "Kazakhstan's way - 2050: common goal, common interests, commonwealth" dated January 17, 2014, the President of the country N.A.Nazarbayev emphasized that "the state should encourage the development of transit potential in the field of information technologies. By 2030 we have to spend at least 2-3% of global information flows through Kazakhstan. By 2050, this figure should be at least double" - [1, c.7]. It is crucial to ensure its security for the flow of world information at the level of this indicator.

In order to identify the interests of society and the state in the information sphere, to improve the content and regulations of the state service for the protection of internal and external threats, to analyze the current state of information security, to ensure uniformity of the principles of formation and implementation of the methodological framework regulating the industry, Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated November 14, 2011 № 174 "The Concept of Information Security of the Republic of Kazakhstan till 2016 Story" has been approved. The Concept defines the main tasks and priorities for the individual in ensuring the information security of society and the state. This document also outlines the technical and socio-political aspects of information security. The technical aspect envisages the protection of national information resources, information systems, information and telecommunication infrastructure without access to authorizations, access, disclosure, destruction, modification, reading, testing, writing or removal to ensure integrity, confidentiality and accessibility of information. And socio-political aspects provide ways to prevent malfeasance, such as harming information systems, processes and resources, critical structures, destabilizing political, economic and social systems, mass psychological propaganda to destabilize the state [2, c.14].

When it comes to information security, focusing on the three most important aspects. They are: accessible (optimal), integrity and privacy (confidentiality).

Accessible (optimal) is a parameter that describes the possibility of unobtrusively accessing information within a short period of time.

Integrity is the protection against infringement and illicit changes. The integrity of information tells automated systems to prevent this information from being transformed when it is accidentally or deliberately distorted.

Confidentiality - A parameter indicating that a user should restrict access to information, such as illegal access or read-only protection.

The current state of information security also reflects the following issues:

- a lack of qualified specialists in the field of information security, which, in turn, does not provide the full protection of information from any external influences;

- imperfection of system of ensuring of information security of critical information objects or frequent violations of system work;

- low level of development, introduction and use of modern information and communication technologies that do not meet the objective needs of society;

- Dependence of the country on import of information technologies, information and information security;

- Increasing the information infiltration among leading world countries, the desire of the states to exert excessive influence in the information space;

- Inaccurate policy of some countries in the world of information analysis;

- development of information manipulation technologies;

- the possibility of influencing information on provocative information to public opinion and government institutions which undermine the national interests of the country;

- dissemination of unreliable and deliberately distorted information to harm the public interest;

- transparency of information space, etc. [3, c.101].

These issues demonstrate the necessity of ensuring the information security of not only state-owned structures in the country, but also in all socio-economic institutions.

One of the key issues to be addressed is the availability of sufficient information security professionals. In the era of information society, the IT specialist is increasingly aware of the need to master the cryptological science that deals with information security. One of the key requirements for qualified specialists in this field is to have a good knowledge of cryptanalysis, which is particularly concerned with the study of the cryptography of mathematical methods of information analysis, and the ability to disclose information without the need for cryptography and secret key.

Algamal, Rivet-Shamir-Eidelman, Merkel-Schmidt-Alemanman, who uses a key to encrypt and encrypt a cryptographic key cryptosystem such as one-to-many alphabetic positioning, block encryption, gamma- Knowledge of asymmetric cryptosystems such as Hellman and Hor-Rivest contributes to the improvement of

the quality of services provided by the specialists in the field of information protection. [2, с.51].

In automated systems, cryptographic techniques of information protection are necessary not only to protect information stored on a computer or stored on different memory devices, but also to ensure the completeness of information transmitted through the network communication channels. That is, the use of cryptographic techniques allows the transmission of hidden information through communication channels and ensuring the accuracy of information by storing it in encrypted media.

References:

1. Message of Nursultan Nazarbayev to the People of Kazakhstan "Kazakhstan's way - 2050: common goal, common interests, unity". - Astana, January 17, 2014.
2. Concept of Information Security of the Republic of Kazakhstan till 2016. Approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated November 14, 2011 № 174.
3. Tulbasova B.K, Omarova S.A, Unaybaeva R.K. Information security and information protection. Educational and methodical complex. - Almaty: Nur Prints, 2012. -115 p.

УДК 3.1082

Темірғали Дәмелі Абайқызы
М.Утебаев атындағы жоғары жаңа
технологиялар колледжінің арнайы пән оқытушысы
(Шымкент қ,Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ

Цифрлық сауаттылық – адамның ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білуі және оларды күнделікті және кәсіптік қызметінде пайдалана білуі.

Негізгі цифрлық дағдыларға келесі бес құзыреттілік кіреді:

- Дербес компьютер мен ноутбукті, мобильді құрылғыларды, Интернетті сенімді пайдалану, қауіпсіздікті және деректерді қорғауды қамтитын негізгі цифрлық дағдылар;
- «Электрондық үкіметті» және мемлекеттік қызметтерді пайдалану, оның ішінде қажетті электронды мемлекеттік қызметтерді үйден шықпай «онлайн» алу дағдылары;
- «Ашық үкіметті» және оның төрт компонентін қолдану дағдылары;
- Тауарлар мен қызметтерді «онлайн» сатып алу, сату және жылжыту дағдыларын қамтитын «электрондық коммерция» дағдылары;
- Ақпараттық қауіпсіздік дағдылары, оның ішінде жеке деректерді қорғау, ДК, планшеттерді, смартфондарды және т.б. қорғау, Интернетте қорғау, қаржылық операциялар кезінде қорғау.

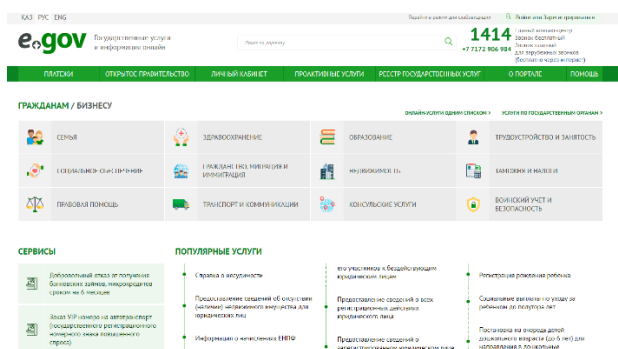
Кәсіби цифрлық дағдылар негізгі цифрлық дағдылардымен қатар келесі дағдыларды игеруден тұрады:

- Медиа дағдылары - цифрлық құрылғыларды (сандық камералар, бейнекамералар және т.б.) пайдалану дағдылары;
- Кәсіби цифрлық дағдылар - кәсіби қызметте бағдарламалық және аппараттық шешімдерді қолдану дағдылары.

Электрондық цифрлық қолтаңба және сертификат Электрондық цифрлық қолтаңба (ЭЦҚ) деген не?

Электрондық цифрлық қолтаңба - электрондық цифрлық қолтаңба құралдарымен жасалған және электрондық құжаттың анықтығын, оның тиесілілігін және мазмұнының өзгермейтіндігін растайтын электрондық цифрлық нышандар жиынтығы.

ЭЦҚ – электрондық құжатқа қолы қойылып, мөрі басылған қағаз тасығыштағы құжатпен тең заңды күш беру үшін пайдаланылатын адамның өз қолтаңбасының аналогы. ЭЦҚ электрондық құжаттың реквизиті болып саналады, ол электрондық тіркелу куәлігін және ЭЦҚ жабық кілтін пайдалану арқылы ақпаратты криптографиялық түрлендірудің нәтижесінде алынады. Қарапайым тілмен айтқанда, ЭЦҚ-ны пайдалану – өз қолымызбен қойылатын қолтаңбаны толыққұнды ауыстыру.

Сурет 1. Egov Мемлекеттік қызметтер және онлайн ақпарат

Электрондық цифрлық қолтанбаны қалай алуға болады?

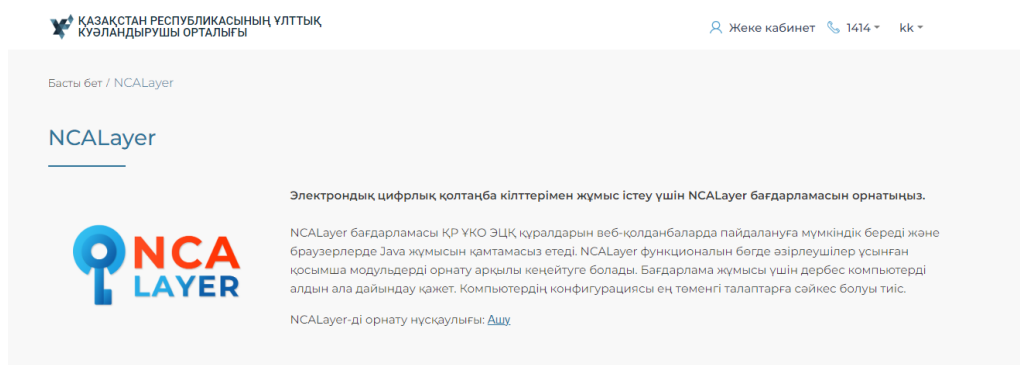
ЭЦҚ жаңа үлгідегі жеке куәліктің чипіне жазу арқылы. Бұл үшін жақын маңында орналасқан ХҚКО барып, жек куәлікті көрсету керек. Жеке куәлікке жазылған ЭЦҚ тек арнаулы карт-ридер болған кезде ғана жұмыс жасауға болады. Карт-ридер – бұл әртүрлі компьютерлерден ЭЦҚ құжаттарына қол қоюға және сол қолтаңба файлының сақталуы үшін алаңдамауға мүмкіндік беретін құрылғы.

ЭЦҚ алу бөліміне өтінім беріп, ЭЦҚ-ны электрондық үкімет порталы арқылы алуға болады. Толтырылған деректерден кейін автоматты түрде иемденген нөмірімен толтырылған өтініш үлгісі құрылады. Бұл өтінішті шығарып және күнтізбелік 30 күн ішінде ХҚКО ұсыну керек. ЭЦҚ 16 жастан бастап беріледі. Қолданыс мерзімі 1 жыл.

ЭЦҚ шығаруға онлайн-өтінім беру рәсімі төрт қадамнан тұрады:

- 1- қадам – Нұсқаулықты меңгеру және БҚ орнату
- 2- қадам – Онлайн-өтінім беру
- 3- қадам – «Азаматтарға арналған үкімет» МК КЕАҚ онлайн-өтінімді растау
- 4- қадам – ҚР ҰКО тіркеу куәліктерін орнату.

Нұсқаулықты меңгеру және бағдарламалық қамсыздандыруды орнату Тіркеу куәлігін алу үшін сізге бағдарламалық қамсыздандыру орнату қажет: NCALayer бағдарламасы.

Сурет 2. Қазақстан Республикасының ұлттық куәландырушы орталығы

Электрондық үкімет порталында авторизациядан өту

Келесі мүмкіндіктермен авторизациядан өтіп, жүйеге кіру керек:

1. **SMS арқылы кіру** – біржолғы парольмен. ЖСН, ұялы телефон нөмірі көрсетіледі және SMS-хабарламамен алынған растау коды толтырылады.

* Бір реттік пароль-сұрау салуды жібергеннен кейін пайдаланушының ұялы телефонына келетін тексеру коды бар sms-хабарлама. Бір реттік парольді пайдалану үшін пайдаланушы *Мобильді азаматтар базасында* тіркелуі тиіс.

2. **ЭЦҚ бойынша кіру.** Алынбалы тасымалдағышта немесе дербес компьютерде ЭЦҚ орналастыру жолын көрсете отырып сертификат таңдалады немесе жеке куәлік көрсетілген (кілттің орналасқан жеріне байланысты) көрсете отырып таңдалады. Авторландыру «AUTH ***» ашық кілтімен жасалады.

3. **Логин/пароль арқылы кіру.** Электрондық үкімет порталында қолданыстағы тіркеуден өткен кезде, алдын ала белгіленген логин мен пароль арқылы кіру мүмкін. Қызметтерді алу үшін ЭЦҚ немесе SMS арқылы авторизация қажет.

4. **SIM картамен кіру.** SIM картаңызда ЭЦҚ болса, ЖСН және ұялы телефон нөмірін көрсету қажет.

Мобильді үкіметте тіркелу жөніндегі нұсқаулық

1- тәсіл. «Электрондық үкімет» порталы арқылы **mgov** қосылу

Егер Сіз «Электрондық үкімет» порталында тіркелмеген жағдайда

1. www.egov.kz сілтемесі бойынша «Электрондық үкімет» порталы сайтынан табыңыз.

2. Қажетті деректерді толтырыңыз (ЖСН, пароль, пошта).

3. ЭЦҚ таңдаңыз, ұялы телефон мен тексеру кодты көрсетіңіз, оны Сіз минут ішінде аласыз. Айтпақшы, пайдаланушылық келісіммен танысуды ұмытпаңыз.

4. Пайдаланушылық келісіммен танысқаннан кейін «ЭЦҚ-мен тіркеу» батырмасын басыңыз.

5. Бұдан әрі алаңдарды толтырыңыз:

«Пароль енгізіңіз» алаң.

«Парольді қайта енгізіңіз» алаң.

«e-mail енгізіңіз» алаң

6. ЭЦҚ сертификатын таңдаңыз.

7. «Ұялы телефон нөміріңізді енгізіңіз» алаңында телефон нөміріңізді енгізіңіз, бұдан әрі «Тексеру кодын алу» батырмасына басқаннан кейін кодты аласыз

8. Тексеру кодын енгізіңіз.

9. «Тіркеу» батырмасын басыңыз.

Егер Сіз порталда тіркелген болсаңыз, авторизациялау кезінде Сізден ұялы телефонды көрсетуіңізді сұрайды. «Нөмірді қосу» батырмасын басып, пайдаланушының кіші файлы ашылады, онда бастапқыда ЭЦҚ таңдауыңыз,

одан кейін ұялы телефон нөмірі мен тексерукодын көрсетуіңіз қажет, оны Сіз минут ішінде аласыз.

Электрондық Үкіметтің іс-әрекетінің қызмет ету тетігі ақпараттық технологияларды кеңінен қолдануға негізделген және азаматтар мен ұйымдарға барынша қызмет көрсетуге бағытталған.

Электрондық Үкімет дегеніміз мемлекет атқаратын барлық қызметтер мен функциялардың электронды түрі.

Электрондық Үкіметтің көмегімен Сіз:

- мемлекеттік қызметті алу, мысалы: жеке тұлғаның жылжымайтын мүлкінің жоқ (бар) екендігі жайлы анықтама алу, баланың туылуын тіркеу, ӘЖК алу және т.б.;

- коммерциялық қызмет көмегін алу, мысалы: теміржол немесе әуебилеттерін броньдау, ұялы байланыс қызметтеріне ақы төлеу және т.б.;

- өтініш беру және лицензия алу;

- бюджеттік төлемдерді төлеу, мысалы: төлқұжат алғаны үшін, жол жүру ережесін бұзғаны үшін айыппұл, жылжымайтын мүліктің заңдастырушы құжаттарының көшірмесін алғаны үшін төлем және т.б.;

- мемлекеттік органдардың басшыларына блогтары арқылы тікелей хабарласу; мемлекеттік органдардың жұмысы жайлы ақпарат алу;

- электрондық цифрлық қолтаңба (ЭСК) рәсімдеу;

- кез келген мемлекеттік органнан ҚР заңнамасын түсіндіру, мемлекеттік қызмет көрсету процедурасының түсіндірмесі, қайсыбір жағдайда лауазымды тұлғаның әрекеттерінің заңдылығы және т.б сұрақтар бойынша On-line кеңес алу; т.б.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Информатика: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық /Д.Н. Исабаева, Г.А. Абдулкаримова, М.А. Әубекова. – Алматы: Атамұра, 2020. – 176 б.

2. Информатика: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика- бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық /Д.Н. Исабаева, Г.А. Абдулкаримова, Л.Б. Рахимжанова, М.А. Әубекова. – Алматы: Атамұра, 2020. – 208 б.

3. «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ.

4. <https://ncl.pki.gov.kz/kz/>

5. <https://egov.kz/cms/kk>

6. <https://digitalkz.kz/cifrovaya-gramotnost/>

УДК 297.1

*Бейсенбаев Бактыбай Кыдырбаевич**PhD докторант, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті,
Қазақстан, Алматы қ.*

ИСЛАМДЫҚ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУДЕГІ ҒЫЛЫМИ ТАРИХИ ТАЛДАУ

Исламдық білімнің тарихи талдауы орта ғасырлардағы ислам, грек, еврей, парсы және үнді өркениеттері арасындағы мәдениаралық өзара байланыстар мен өркениеттің қақтығысына қарсы тұратын ерекше модельді көрсетеді. Исламдық білім тарихы мен мұсылман ғалымдарының қосқан үлестері халықаралық деңгейде елеусіз қалды. Исламдағы діни топтарды зерттеу - ортағасырлық исламдық білім кезеңінде олардың діни сенімдері мен тәжірибелерін, мысалы намаздарға, рәсімдерге қатысу және діни дереккөздерді дамыту сияқты зерттеулер мұқият зияткерлік дайындықты қажет етті. Көптеген зерттеушілер діни, саяси немесе эстетикалық болсын - олардың өз көзқарастарын талдау кезінде қиындықтарға тап болады.

Ислам әлеміндегі ортағасырлық исламдық білім беру жүйесі мәдени көзқарас аясында әлеуметтік-мәдени талдау әдісін ашуға мүмкіндік беретін өзіндік ерекшелігіне ие.

Қазақстандағы білім беру жүйесінің проблемаларына, исламдық оқу орындарына зерттеулер жүргізген қазақстандық авторлар ерекше маңызға ие. Олар: Сембаев А.И., Храпченко Г.М. [1], Сембаев А.И. [2], Saidbaev T.S. [3], Зиманов С.З. [4], Сабитов Н. [5]. Сонымен қатар, исламтану тарихи талдау әдісін дамыту үшін Прозоров С.М. [6], Асфендияров С. [7], Бекмаханов Е. [8], Тажибаев Т. [9] және т.б. авторлардың жұмыстары қолданылды.

Зерттелетін мәселе бойынша зерттеулер мен еңбектердің басылымдары, кейбір идеологиялық бағытқа қарамастан, әдіснамалық тұрғыдан әлі күнге дейін кең фактографиялық базаға сүйене отырып, ретроспективті және тарихи талдау әдісін мазмұндау мен релеванттық қолданудың қисынды байланыстылығы мен реттілігінің эталоны бола алады. Ислам білімінің жалпы құрылымын анықтау үшін Рудольф У. [10], Хисматулин А.А. [11], Джалилов З.Г. [12] және т.б. авторлардың жұмыстарына талдау жасалды.

Исламдық білім беру мекемелеріне қатысты патшалық және Кеңес өкіметінің саясатын қалыптастыру ерекшеліктерін анықтау үшін ирландиялық зерттеуші Titus H., Steven E., Michael S. [13] және Hjelm T. [14] жұмысы ерекше қызығушылық тудырды, онда билік пен қоғамның өзара қарым-қатынасына қатысты дискурс-талдау әдісінің релеванттық мәселесі егжей-тегжейлі қарастырылған. Контент-талдау әдісі және оны әлеуметтік-саяси бағыттағы зерттеулерде қолдану Nelson C., Woods Jr R. H. [15] жұмысында ұсынылған, бұл нормативтік-құқықтық сипаттағы дереккөздерді зерттеу үшін контент-талдауды пайдаланудың неғұрлым релеванттық жолдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Генезис, медресенің тарихи, институционалдык, мәдени аспектілері және Қазақстандағы діни білім берудің бүкіл жүйесі белгілі дін, зиялы қауым және ғылыми қауымдастық өкілдерінің қазақ авторлары: Дербисали А. [16-18], Серикбай хаджи Ораз [19-21], Маямеров Е. [22], Kerim S., Almukhametov A. [23], Сейтахметова Н.Л., Бектенова М.К. [24], Сейтахметова Н.Л., Токтарбекова Л.Н. [25], Кенжетай Д. [26-28], Мустафина Р.М. [29-30], Раздыкова Г.М. [31], Сатершин Б. [32], Байтенова Н.Ж., Нуршанов А.А. [33], Орынбеков М.С. [34], Zatov K., Gabitov T., Botaeva M., Bauyrzhan M., & Shamahay S. [35], Курмангалиева Г.К. [36], Саидбаев Т.С. [37], Нысанбаев А.Н. [38], Нургалиева А.М. [39] және т.б. еңбектерінде, ал орыс авторларының Юдин В.П. [40], Токарев С.А. [41], Степанянц М. [42] және т.б. еңбектерінде көрсетілген.

Ортағасырлық исламдық білім беру жүйесінің мәселелері мен жалпы сипаттамалары араб авторларының Šams-al-Dīn Moḥammad Ḍahabī [43], ‘Abd-al-Raḥmān Ebn al-Jawzī [44], Abu’l-Qāsem Ḥamza Sahnī [45], ‘Emād-al-Dīn Esmā’īl Ebn Kaṭīr [46], Halm H. [47], Makdisi G. [48-50], Mottahedeh R. [51], Pedersen J. [52], Tibawī A. L. [53], Weber M. [54] еңбектерінде кейбір орыс авторларының зерттеулерінің бөлігі ретінде ағылшын тіліндегі ғылыми әдебиеттерде Bulliet R. W. [55], Weber, M., Roth, G., Wittich, C., & Fischhoff, E. [56] ұсынылған.

Патша билігі тұсындағы Қазақстандағы исламдық білім жүйесінің қалыптасуының тарихи кезеңдері қазақстандық зерттеушілердің Lapidus I. M. [57], Ali H. [58], Omar-ogly A. [59] еңбектерінде толығымен көрініс тапқан. Революцияға дейінгі кезеңдегі патша үкіметі мен исламдық оқу орындары арасындағы қатынастардың тарихы туралы Абусейтова М.Х. [60], Аюпов Н.Г. [61], Духовность Р.И. [62] еңбектерінде, ал Зиманов С.З. [63] «XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақтардың әлеуметтік жүйесі» еңбегі сәйкес кезеңдегі қазақтардың тарихы, күнделікті өмірі мен діни тәжірибелері туралы материалдардың аналитикалық жинағы болып табылады.

Бұл жұмыс кеңес уақытында шыққанына қарамастан, зерттеу жұмыста бұрынғы кеңестік кезеңнің жұмысын сипаттайтын идеялық немесе атеистік көзқарастар байқалмайды. Азиядағы ислам мен исламдық білімнің жалпы дамуының мәселелері Сембаев А.И. [64], Саидбаев Т.С. [65] оның ішінде Ignatenko A.A. [66] «Халифатсыз халифалар. Таяу Шығыстағы исламдық үкіметтік емес діни және саяси ұйымдары: тарих, идеология, қызмет» жұмысында қарастырылған. Жұмыста исламдық білім беру жүйесіне үкіметтік емес форматтағы білім беру ұйымдарына кеңейтілген талдау берілген.

Кеңес үкіметінің исламдық оқу орындарына қатысты саясаты орыс зерттеулерінде Малащенко А.В. [67], Прозоров С.М. [68], оның ішінде кеңестік және посткеңестік кезеңдерде, сондай-ақ қазақ ғалымдарының монографиялары мен мақалаларында Нуртазина Н.Д. [69], Подопригора Р.А. [70], Маликов А.М. [71], Муминов А.К. [72], Мустафина Р.М. [73], сонымен қатар ағылшын тілді авторлардың бірқатар еңбектерінде Bennigsen A.A., Wimbush S.E. [74] қамтылған.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейінгі исламдық білім беру жүйесінің ерекшеліктерін зерттеу мақсатында қазақ авторларының Нысанбаев А.Н. [75], Джалилов З.Г. [76], орыс авторлары Игнатенко А.А. [77], Курганская В.Д. [78], Измайлов Р.Г. [79], сондай-ақ ағылшын тілді зерттеулерге Bayram M., Kinahan J. [80], Corley F., Bayram M. [81], Akiner S. [82], Wielandt R. [83], Bennigsen A. [84] және Bennigsen A., Lemercier-Quellejeau C. [85] зерттеу жұмыстарына талдау жасалынды.

Қазақстандағы исламдық білім саласындағы мемлекеттік діни қатынастар қазақ авторлары Зайферт А. [86], Султанов Б.К. [87], Алсабеков М-Х.У. [88-89], орыс авторлары Игнатенко А. [90], Ганковский Ю.В. [91] зерттеушілерінің еңбектерінде ұсынылған.

Исламдағы идеологиялық тенденциялар жағдайындағы исламдық білім мен ұлттық қауіпсіздік арасындағы байланыс мәселелері бойынша зерттеу жұмыста қазақ авторы Нысанбаев А.Н. [92] және ағылшын авторлары Cornell S.E., Starr S.F., Tucker J. [93] ғалымдарының зерттеу еңбектерінде көрініс тапқан. Тарихнаманың ресейлік авторлардың еңбектерін Қазақстанда исламның таралуы мәселесінің белгілі бір саясаттануы арқылы атап өтуге болады, сондықтан зерттеу тек орыс авторларының Олкотт М.Б., Малашенко А.В. [94] ең бейтарап және объективті жұмыстарын ғана қарастырды.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы [95] республикалық ислам діни бірлестігінің қазіргі заманғы қазақстандық және шетелдік миссионерлердегі исламдық білім беруді дамытудағы орны мен рөлі диссертациялық зерттеуде Қазақстан республикасындағы ислам дінінің жұмыстарын, сондай-ақ Kartabayeva Y., Soltyeva B., Beisegulova A. [96], Khalid A. [97] қазақ зерттеушілерінің жұмыстарын анықтауға көмектесті.

Қазақстан Республикасы үшін қажетті Ислам мамандықтарды оқыту әдістерінің проблемасы ағылшын тіліндегі, араб және орыс тарихнамасында іс жүзінде көрсетілмеген. Жоғарыда көрсетілген тарихнаманың жүргізілген талдау, исламдық білім беру тұжырымдамасының мәні мен түсіну проблемасына әлі күнге дейін ортақ көзқарас жоқ екендігін көрсетті.

Зерттеу жұмыста тарихнамада зерттеген «исламдық» білім беру терминін пайдалану төңірегінде «мұсылмандық» білім беру ұғымын синонимі ретінде пайдаланудың заңдылығына қатысты пікірталас жүргізіледі. Бірқатар зерттеушілер осы терминді пайдалануға байланысты философиялық және эмпирикалық мәндердегі айырмашылықтарды атап көрсетеді. Ислам білімі төңірегіндегі басым дискурсқа қарамастан, Douglass S.L., Shaikh M.A. [98, б. 8] «ислам білімі» терминін пайдаланудан «мұсылман білімге» тұжырымдамалық көшуді қолдайды, бірақ әртүрлі себептерге байланысты зерттеуші «исламдық» сын есімін қолдану оған міндетті түрде сәйкес келмейтін, практикаға мінсіз мәртебе беретінін және «діни жапсырманың астында көптеген мәдени ықпалдарды енгізе отырып, шатастыруды» тудыратынын түсіндіреді. Сондықтан, тарихи және мәдени әдет-ғұрыптар дінді оқытудан алшақтаса да, оларды «исламдық» біліммен байланыстыру проблемаға айналады, өйткені бұл «мұсылмандар тек исламға сәйкес Zaman

М., Мемон N.A. [99] зерттеуінде әрекет етеді деген монолитті және біртекті болжамды» білдіреді. Сондықтан, бұл «ислам террористері» мен «ислам экстремистері» сияқты сын есімдердің пайда болуына әкелуі мүмкін – делінген.

Исламдық білімнің төңірегіндегі дискурсты бағалау барысында Panjwani F. [100, б. 22-23] зерттеуі исламдық білім тұжырымдамасымен байланысты дискурс эксклюзивті, қазіргі уақытты елемеу, өткенге қайта оралуды қамтитын бірнеше әлсіздіктен зардап шегетінін айтады, сондықтан тек теориялық тұрғыдан келгенде, контекстуалды факторларды ескермейді және исламның таңдамалы түсіндірмесін білдіреді.

Бірқатар авторлар исламдық білімге тән теологиялық өлшемді ескеру исламдағы білімнің монолитті Durham W.C., Torfs R. [101, б. 283-284] және догматикалық Durham Jr W. C., Thayer D. D. [102, б. 62] тұжырымдамасына әкелетінін айтады. «Ислам» терминін кейбір елдерде діни практикаға қатысты білім беру және басқа мәдени тәжірибелер сияқты нәрселерді сипаттау үшін қолдануға болмайды, өйткені бұл саладағы тәжірибе идеал деңгейіне көтерілмейді.

Бұл терминді пайдалану Durham W.C., Torfs R. [101, б. 19] – «ислам мен оның доктриналарына тікелей қатысы бар, мәдени немесе әлеуметтік салада болып жатқан нәрселерді шатастыруы мүмкін: ең қарапайым шешім - исламды тек дінге қатысты болғаны үшін ғана пайдалану және «мұсылман» әлеуметтік институттарды (мұсылман халқы, мұсылман үкіметі, елдер немесе өркениет, мұсылман өнері, мұсылмандық білімі сияқты) белгілеу үшін сын есім ретінде пайдалану» - деп пайымдайды .

Durham W.C., Torfs R. [101, б. 22] ғалымдарының пікірінше, «исламдық білімнің дискурсы ислам дінін оның көрінісін анықтайтын мәдени және экономикалық факторларды есепке алмай, абстрактілі теориялық формада қабылдаумен байланысты». Біздің ойымызша, бұл көзқарас кейбір мұсылман ғалымдарының қазіргі білім беру диалогына белсенді қатысудан шеттетеді. Noviyanti R. [103], Akiner S. [104] зерттеулерінде «ислам» сөзін қолдану мәдени өрнектерді реттеуші институттардың позицияларына немесе дұрыс емес тәсілдерге әкеледі, - дейді. Сонымен қатар, Kosichenko A. [105] еңбегінде – соңғы кездері көптеген мұсылман ғалымдарының тезистері тарихи бағытта бола отырып, өткенді мадақтауға және білім беру проблемаларымен қақтығыстарды өздерінің мұсылмандық контекстінде еңсеруге тырысқанын баяндаған.

Adrian M. [106] зерттеуінде «көптеген мұсылмандар қазіргі әлеуметтік, мәдени және саяси болмыстың орнына идеалдар мен тарихқа сүйенуге бейім» - деп санайды.

Eckes S.E. [107] зерттеуінде «кейбір елдердегі исламдық білім туралы дискурста, тіпті «басқалары» болса да, этникалық, әлеуметтік топқа, секталарға немесе дінге қарамастан, исламның бірдей түсіндірмесін қабылдамайтын, «басқаларды» қабылдамайтын ерекше тіл қолданылады және олар қазіргі заманғы проблемалардан зардап шегеді, бірақ «басқалар» заңды

шешімдер ұсына алады және идеялармен, соның ішінде ислам дәстүрінен туындаған пікір алмасудан пайда көруге тырысады» - делінген.

Біздің ойымызша, исламдық білімді қолдануға қатысты жоғарыда айтылған сындар қазіргі исламдық білім беру дискурсының кейбір аспектілері мен дәл қазіргі уақытта мұсылмандық білім беру практикасына қатысты болса да, олардың себептері «мұсылмандық білім» терминіне сәйкес келмейді. Исламдық білімнің типологиясына байланысты исламдық білім ретінде исламдық білім философиясына негізделген білімге және исламдық білім философиясын дұрыс түсінбеу немесе дұрыс қолданбаған кезде мұсылмандардың мұсылмандық білім ретінде білім алуына сілтеме жасауға болады. Дегенмен, исламдық білімді мұсылмандық біліммен үнемі алмастыру исламдық білімнің тек діни философиялық негізі жоқ және ислам дәстүрімен байланысы жоқ әлеуметтік құбылысқа дейін қысқартылуын білдіреді. Мұндай өзгеріс исламдық білімді таза прагматикалық тәсілге бағыттайды, оның мақсаты мәдени немесе тарихи жағдайлардан өзгеше жоғары деңгейдегі рухани қажеттіліктерді емес, әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Сембаев А. И., Храпченков Г. М. Очерки по истории школ Казахстана (1900–1917 гг.) //Под ред. ЕИ Шехтермана.—Алма-Ата: Мектеп. – 1972.

2 Сембаев А. И. История развития советской школы в Казахстане. – Казахское гос. учебно-педогог. изд-во, 1962.

3 Saidbaev T. S. Ислам и общество: опыт историко-социологического исследования //(No Title). – 1984.

4 Зиманов С. З. Общественный строй казахов первой половины XIX века. – Изд-во Академии наук Казахской ССР, 1958.

5 Сабитов Н. Мектебы и медресе у казахов //Алма-Ата: Изд-во АН. Каз. ССР. – 1950.

6 Прозоров С. М. Ислам как идеологическая система. – Восточная литература, 2004.

7 Асфендияров С. История Казахстана (с древнейших времен)/Под ред //А. Такенова. Алматы. – 1998.

8 Бекмаханов Е. Казахстан в 20-40 гг. XIX века //А.: Қазақ университеті. – 1992.

9 Тажибаев Т. Просвещение и школы Казахстана во второй половине XIX века. – Казахское гос. изд-во полит. Лит-ры, 1962.

10 Рудольф У. Ал-Матуриди и суннитская теология в Самарканде, перевод с немецкого Л. Трутановой/У. Рудольф //Алматы: Фонд «XXI век. – 1999.

11 Хисматулин А. А. Суфизм //СПб.:«Азбука-классика. – 2003.

12 Джалилов З. Г. О некоторых аспектах правомочности и специфике «Организационного аппарата» в исламе.

13 Titus H., Steven E., Michael S. Discourse Analysis //The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion. – 2011. – С. 134-150.

14 Hjelm T. 3 DISCOURSE ANALYSIS //The Routledge handbook of research methods in the study of religion. – Routledge, 2013. – С. 156-172.

15 Nelson C., Woods Jr R. H. 1 CONTENT ANALYSIS //The Routledge handbook of research methods in the study of religion. – Routledge, 2013. – С. 131-143.

16 Дербисали А. Мудрый сын степи (или соль земли казахской) //Ислам в современном мире. – 2015. – №. 1 (33). – С. 85-87.

17 Дербисали А. (муфтий Казахстана) «И иудаизм, и ислам имеют общие корни в нашей истории»// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1045482600>

18 Дербисали А. (муфтий Казахстана) «Междурелигиозные отношения Казахстана и России»// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.muslim.ru/articles/296/13019/>

19 Серикбай хаджи Ораз. Быть благодарным Аллаху и людям// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kazpravda.kz/n/byt-blagodarnym-allahu-i-lyudyam/>

20 Серикбай хаджи Ораз. Казахстан борется с распространением экстремизма// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.golosameriki.com/a/vpkgn-kazakhstan-extremism-tv-re-issue/3707076.html>

21 Серикбай хаджи Ораз. «Будущее страны в руках молодежи!»// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.muftyat.kz/ru/articles/interview/2018-03-13/19745-serikbaj-kazhyi-oraz-buduschee-stranyi-v-rukah-mol/>

22 Маямеров Е. Люди заходят в мечети не просто так, их сердца ищут Ислам// Ислам в СНГ. Электронный журнал. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://islamsng.com/kaz/interviews/7987>

23 Kerim S., Almukhametov A. Islam in Contemporary Kazakhstan //Russia and the moslem world. – 2013. – №. 2 (248). – С. 42-50.

24 Сейтахметова Н. Л., Бектенова М. К. К проблематизации диалога религий как диалога цивилизаций //Труды IV Конгресса российских исследователей религии" Религия как фактор взаимодействия цивилизаций". – 2018. – С. 428-433.

25 Сейтахметова Н.Л., Токтарбекова Л.Н. Культурное наследие и проблемы языка// Аль-Фараби № 4 (36) 2011 ж. С.77-83.

26 Кенжетай Д. Сопылық тарихы және философиясы. Алматы, 2012 ж. - 39 бет.

27 Кенжетай Д. Қожа Ахмет Ясауи дүниетанымы //Алматы: «Арыс. – 2008. – Т. 360.

28 Кенжетай Д. Ислам философиясы. Алматы 2012 -1156

29 Мустафина Р.М. Евразийское этнокультурное и этноконфессиональное пространство // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.enu.kz/>

30 Мустафина Р. М. Представления, культы, обряды у казахов // Алматы: Қазақ университеті. – 1992.

31 Раздыкова Г. М. Народный ислам у казахов во второй половине XIX начале XX веков // Омский научный вестник. – 2007. – №. 4 (58). – С. 26-28.

32 Сатершин Б. К вопросу длинной бороды, укороченных штанов у мужчин и ношения женщинами черных одеяний // <http://ctc-rk.kz/> к-вопросу-длинной-бороды-укороченных.html

33 Байтенова Н. Ж., Нуршанов А. А. Основные направления деятельности новых исламистских течений // Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии. – 2018. – Т. 56. – №. 2. – С. 265-271.

34 Орынбеков М. С. Генезис религиозности в Казахстане // Алматы: Дайк-Пресс. – 2005.

35 Zatov, K., Gabitov, T., Botaeva, M., Bauyrzhan, M., & Shamahay, S. Islam and Values of Kazakh Culture // International Journal of Humanities and Social Sciences. – 2013. – Т. 7. – №. 6. – С. 1697-1702.

36 Курмангалиева Г.К. Ислам как духовное основание восточно-перипатетического типа рациональности // Философский альманах «Мир мнений». 2007.- №2. - с. 102-110.

37 Саидбаев Т.С. Ислам и общество. Опыт историко-социологического исследования / Т. С. Саидбаев. - 2-е изд., доп. - М.: Наука, 1984. - 302 с.

38 Нысанбаев А. Н. Философия взаимопонимания // Алматы: Қазақ энциклопедиясы. – 2001. – Т. 544.

39 Нургалиева А. М. Очерки по истории ислама в Казахстане. – «Дайк-Пресс», 2005.

40 Юдин В. П. Центральная Азия в XIV-XVIII веках глазами востоковеда. – Дайк-Press, 2001.

41 Токарев С. А. Религии в истории народов мира. – Республика, 2005.

42 Степанянц М. Т. Мусульманские концепции в философии и политике XIX-XX вв. – 1982.

43 Šams-al-Dīn Moḥammad Dahabī, Sīar a'lām al-nobalā' XII, ed. Ṣ. Samr, Beirut, 1983.

44 'Abd-al-Raḥmān Ebn al-Jawzī, Montażam, ed. 'A. Q. 'Aṭā' and M. 'Aṭā', 18 vols., Beirut, 1992.

45 Abu'l-Qāsem Ḥamza Sahnī, Ta'rīk Jorjān, Hyderabad, 1950.

46 'Emād-al-Dīn Esmā'il Ebn Kaṭīr, Bedāya wa'l-nehāya, 14 vols., Cairo, 1932-39. (Касир И. Аль-Бидайя ва-н-нихайя. – 1982.)

47 Halm H. Die anfänge der madrasa // Zeitschrift der deutschen morgenländischen Geseglschaft. – 1977. – Т. 19. – С. 438-48.

- 48 Makdisi G. Muslim institutions of learning in eleventh-century Baghdad //Bulletin of the School of Oriental and African Studies. – 1961. – Т. 24. – №. 1. – С. 1-56.
- 49 Makdisi G. Rise of colleges. – Edinburgh University Press, 2019.
- 50 Makdisi G. Rise of Humanism in Classical Islam and the Christian West. – Edinburgh University Press, 2019.
- 51 Mottahedeh R. Review of Richard Bulliet's The Patricians of Nishapur //The Journal of the American Oriental Society. – 1975. – Т. 95. – С. 491-495.
- 52 Pedersen J. et al. Madrasa //Encyclopaedia of Islam. – 2019. – Т. 2.
- 53 Tibawi A. L. Origin and Character of al-Madrasah //Bulletin of the School of Oriental and African Studies. – 1962. – Т. 25. – №. 2. – С. 225-238.
- 54 Weber M. Wirtschaft und gesellschaft: Entstehungsgeschichte und dokumente. – Mohr Siebeck, 2009. – Т. 24.
- 55 Bulliet R. W. The patricians of Nishapur: a study in medieval Islamic social history. – Harvard University Press, 1972.
- 56 Weber, M., Roth, G., Wittich, C., & Fischeff, E. Economy and society: An outline of interpretive sociology //(No Title). – 1978.
- 57 Lapidus I. M. A history of Islamic societies. – Cambridge University Press, 2014.
- 58 Ali H. Skazanie ochevidtса o Shamile //Sbornik Svedenii o Kavkazskih Gortsakh. – 1873. – Т. 7. – С. 1-75.
- 59 Omar-ogly A. Vospominaniya mutalima Abdully Omar-ogly //Memoirs of Mutalim Abdallah Omar-ogli]. Sbornik svedenij o kavkazskih gorcah. – 1868. – №. Part 1. – С. 13-14.
- 60 Абусейтова М.Х. Востоковедение в Казахстане: современное состояние и перспективы развития// Сборник материалов с конференции «Фундаментальные и инновационные проблемы востоковедного образования и науки», 2009
- 61 Аюпов Н. Г. Тенгрианство и Ислам как факторы религиозной идентификации //Тенгрианство и эпическое наследие народов Евразии: истоки и современность. – 2017. – С. 71-78.
- 62 Духовность Р. И. «Мухаммаджан Хиндустани (1892-1989) и религиозная среда его эпохи (предварительные размышления о формировании советского ислама» в Средней Азии) //Восток (Oriens). – 2004. – №. 5. – С. 43.
- 63 Зиманов С. З. Общественный строй казахов первой половины XIX века. – Изд-во Академии наук Казахской ССР, 1958.
- 64 Сембаев А. И. История развития советской школы в Казахстане. – Казахское гос. учебно-педогог. изд-во, 1962.
- 65 Саидбаев Т. С. Ислам и общество: Опыт ист.-социол. исслед. – Наука, 1984.
- 66 Ignatenko A.A. Халифы без халифата: исламские неправительственные религиозно-политические организации на Ближнем Востоке: история, идеология, деятельность // «Наука», 1988. - 207с.

- 67 Малашенко А. В. Исламская альтернатива и исламистский проект. – Весть Мир, 2006.
- 68 Прозоров С. М. (ред.). Ислам на территории бывшей Российской империи: энциклопедический словарь. – Восточная литература, 2006. – Т. 1.
- 69 Нуртазина Н. Д. Борьба с Исламом: религиозная политика Советской власти в Казахстане в 20-40-е годы XX века. – Qazaq universiteti, 2008.
- 70 Подопригора Р.А. Государство и религиозные организации (административно-правовые вопросы)// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35392260
- 71 Маликов А. М. Ходжи Южного Казахстана: история и идентичность //Этнографическое обозрение. – 2014. – №. 4. – С. 35-45.
- 72 Муминов А.К. Казахские ходжи // Shigis (Восток; Алматы, Казахстан). № 1 (2004). С. 229–235.
- 73 Мустафина Р. М. Ислам в Казахстане в современный период //Религиозная жизнь народов центральной Евразии. – 2013. – С. 48.
- 74 Bennigsen A. A., Wimbush S. E. Muslim national communism in the Soviet Union: a revolutionary strategy for the colonial world. – University of Chicago Press, 1980. – Т. 11.
- 75 Нысанбаев А. Н. Религия в политике и культуре современного Казахстана //Астана. – 2004. – №. 2004. – С. 289.
- 76 Джалилов З. Г. Ислам и общество в современном Казахстане. – Дайк-Пресс, 2006.
- 77 Игнатенко А.А. Ислам в XXI веке: главные направления исследований //Журнал политической философии и социологии политики «Полития. Анализ. Хроника. Прогноз». – 2007. – №. 4. – С. 7-34.
- 78 Курганская В. Д. Мониторинг религиозной ситуации в Республике Казахстан //Мониторинг религиозной ситуации в Республике Казахстан.- Казахстан-Спектр. – 2002. – №. 3. – С. 21.
- 79 Измайлов Р. Г. Основные элементы социальной доктрины ислама: дис. – Московский государственный университет им. МВ Ломоносова (МГУ). Философский факультет, 2006.
- 80 Bayram M., Kinahan J. KAZAKHSTAN: Religious freedom survey, March 2014 //Int'l J. Civ. Soc'y L. – 2014. – Т. 12. – С. 67.
- 81 Corley F., Bayram M. «Kazakhstan: «Muslim Board Islamic Monopoly, Catholic Exemption»»,//Forum 18 News Service, 22 November 2012, Link: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=1769
- 82 Akiner S. Post-Soviet Central Asia //Diplomacy and Statecraft. – 1994. – Т. 5. – №. 3. – С. 437-443.
- 83 Wielandt R. Is the unity of religion and state a sine qua non condition in Islam? //Islam and the Secular State. Tashkent: International Fund of Imam al-Bukhari and Friedrich Ebert Foundation. – 2003. – С. 202-212.
- 84 Bennigsen A. Islam in the Soviet Union //Journal of South Asian and Middle Eastern Studies. – 1985. – Т. 8. – №. 4. – С. 115.

- 85 Bennigsen A., Lemercier-Quelquejay C. Islam in the Soviet Union. – published, 1967.
- 86 Зайферт А. Секуляризм и Ислам в совместном государстве //Секуляризм и Ислам в современном государстве: что их объединяет. – 2008. – С. 15-24.
- 87 Султанов Б. К. Конституционные реформы-закономерное продолжение президентской политики/Конституционная реформа-новый этап в развитии Казахстана: Материалы «круглого стола» (22 мая 2007 г //Алматы: КИСИ при Президенте РК. – 2007.
- 88 Алсабеков М-Х.У. Межконфессиональный диалог и гражданское общество / М-Х.У. Алсабеков // Алматы: Аль-Фараби, 2016. - №2. – 142 с.
- 89 Алсабеков М-Х.У. Ислам и светское государство: многообразие форм взаимодействия// Религия в современном светском государстве Материалы республиканской научно-теоретической конференции посвященной 70-летию доктора философских наук, профессора Косиченко А.Г. Алматы, 2018 – 8-15 с.
- 90 Игнатенко А. Ислам и политика: Сборник статей. – Litres, 2022.
- 91 Ганковский Ю. В. Ислам в странах Ближнего и Среднего Востока. – 1982.
- 92 Нысанбаев А. Н. Гуманистические основы межконфессионального диалога и философия взаимопонимания //Глобализация и диалог конфессий в странах Центральной Азии: материалы международной научно-практической конференции. Алматы. – 2002. – С. 13.
- 93 Cornell S. E., Starr S. F., Tucker J. Religion and the secular state in Kazakhstan //Central Asia-Caucasus Institute, Washington. – 2018. – С. 54-65.
- 94 Олкотт М. Б., Малашенко А. В. Ислам на постсоветском пространстве: взгляд изнутри. – Арт-Бизнес-Центр, 2001.
- 95 Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ресми сайты// <https://www.muftyat.kz/ru/>
- 96 Kartabayeva Y., Soltyeva B., Beisegulova A. Teaching religious studies as an academic discipline in higher education institutions of Kazakhstan //Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2015. – Т. 214. – С. 290-296.
- 97 Khalid A., after Communism I. Religion and Politics in Central Asia //Berkeley: University Press of California. – 2007.
- 98 Douglass S. L., Shaikh M. A. Defining Islamic Education: Differentiation and Applications //Current Issues in Comparative Education. – 2004. – Т. 7. – №. 1. – С. 5-18.
- 99 Zaman M., Memon N. A. (ed.). Philosophies of Islamic education: Historical perspectives and emerging discourses. – Routledge, 2016.
- 100 Panjwani F. The " Islamic" in Islamic Education: Assessing the Discourse //Current Issues in Comparative Education. – 2004. – Т. 7. – №. 1. – С. 19-29.
- 101 Durham W. C., Torfs R. Islam, Europe and emerging legal issues. – Routledge, 2016.

102 Durham Jr W. C., Thayer D. D. (ed.). Religion and equality: law in conflict. – Routledge, 2016.

103 Noviyanti R. Book Review: "Islam and the Secular State: Negotiating the Future of Sharia" //MAQASHID Jurnal Hukum Islam. – 2017. – Т. 1. – №. 1. – С. 19-37.

104 Akiner S. The contestation of Islam in post-Soviet Central Asia: a nascent security threat //The Middle East's Relations with Asia and Russia. – Routledge, 2013. – С. 85-112.

105 Kosichenko A. Priorities and Methodology of Religious Studies in Kazakhstan //Series of Social and Human Sciences. – 2012. – Т. 4. – С. 217.

106 Adrian M. Religious freedom at risk. – Ottawa: Springer, 2016.

107 Eckes S.E. How school law scholars teach about religion in public schools: An analysis of graduate and undergraduate textbooks //Religion & Education. – 2010. – Т. 37. – №. 1. – С. 3-19.

УДК 378.147.88

Қойшыбай Бекнұр Ерболатұлы
Астана Халықаралық университеті, Педагогика институтының 3 -ші
курс студенті, Астана, Қазақстан
Email: beknur.koishybai1976@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Білім беру жүйесіндегі инновациялық тәсілдер заманауи педагогика мен білім беру реформаларының негізгі аспектісін білдіреді. Бұл ғылыми мақалада білім берудегі инновацияның рөлі мен маңызы, сонымен қатар оның оқушылардың оқуы мен дамуына әсері қарастырылған. Мақалада балаларға жай ғана сабақты түсіндіріп қана қоймай оларға 3d форматта әртүрлі сайттарды қолдану мүмкіншілігін айтамыз. Заманауи технологияларды қолдану, оқыту әдістемесін өзгерту және жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу сияқты инновациялық тәсілдердің әртүрлі аспектілері қарастырылады.

Мақалада сондай-ақ білім беру жүйесіне инновацияларды енгізуге байланысты артықшылықтар мен қиындықтар талданады, сондай-ақ инновациялық тәсілдер білім беру секторында айтарлықтай жақсартуларға әкелген елдердің табысты тәжірибесі мен мысалдары зерттеледі. Соңында, мақалада білім берудегі инновациялық тәсілдерді дамытудың болашақ перспективалары және олардың дүние жүзіндегі білім беру жүйесіне ықтимал әсері талқыланады.

Кілттік сөздер: Инновация, Білім, Педагогика, Оқыту, Технологиялар, Әдістеме, Оқыту бағдарламалары, Білім беру процестері, Білім беруді жетілдіру, Тәжірибе, Реформалар, Заманауи тәсілдер, Инновацияларды енгізу, Оқушылар, Білім беру жүйелері, Әлемдік тәжірибе, Білім берудің болашағы, Өзгерістердің әлеуеті, Сәтті мысалдар , Білім берудің қиындықтары

Кіріспе. Білім беру жүйесі қазіргі қоғамдар дамуының негізі болып табылады және оның тиімділігі ұлттардың болашағын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Қарқынды өзгертін әлемде және ақпараттық технологиялардың үздіксіз дамуы жағдайында білім беру әдістері мен тәсілдерін жаңарту және жетілдіру мәселелері бұрынғыдан да өзекті бола түсуде. Білім беру жүйесіндегі инновациялық тәсілдер білім сапасын арттыруға және заманауи азаматтарды дайындауға бағытталған негізгі стратегиялардың бірі болып табылады.

Бұл ғылыми мақала білім берудегі инновациялық тәсілдерді қолдануды зерттеуге арналған. Біз инновацияның мәнін білім беру контекстінде қарастырамыз, сонымен қатар оның оқушылардың оқуы мен дамуына әсерін қарастырамыз. Инновацияның әртүрлі аспектілері, соның ішінде заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, оқыту

әдістемесінің өзгеруі, жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу қарастырылады.

Мақалада білім беру жүйесіне инновацияларды енгізуге байланысты артықшылықтар мен қиындықтар да талданады. Біз табысты тәжірибелер мен инновациялық тәсілдер білім беру секторында айтарлықтай жақсартуларға әкелген елдердің мысалдарын қарастырамыз. Соңында біз білім берудегі инновациялық тәсілдердің болашағын және олардың дүние жүзіндегі білім беру жүйесіне ықтимал әсерін талқылаймыз.

Бұл тақырыпты зерделеу заманауи педагогикадағы инновацияның рөлін жақсы түсінуге және жылдам өзгертін әлемде білім беруді дамыту жолдарын анықтауға көмектеседі.

Негізгі бөлім. Білім берудегі инновация – бұл білім алушылардың оқуы мен дамуында тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін білім беру жүйесін, оқыту әдістерін және оқу ортасын жақсартуға бағытталған процестер мен өзгерістер. Білім беру контекстіндегі инновацияны анықтау жаңа технологияларды енгізумен ғана шектелмейді, дегенмен олар бұл процесте жиі маңызды рөл атқарады.

Білім берудегі инновацияларға мыналар да жатады:

Әдістемелік инновация: Бұл оқу мен оқытудағы тәсілдердегі өзгерістер. Мысалдарға белсенді оқыту, проблемалық оқыту, ынтымақтастықта оқыту және студенттерді оқу процесіне белсенді қатыстыруға бағытталған басқа да әдістемелер жатады.

Оқу жоспарындағы инновациялар: Бұл жерде әңгіме оқу жоспарлары мен бағдарламаларын қайта қарау, өзекті және қызықты тақырыптарды енгізу, сонымен қатар қоғамның нақты мәселелерін шешуге бағытталған.

Оқу үрдісін ұйымдастырудағы инновациялар: Бұл оқу сабақтарын ұйымдастыру және студенттер мен оқытушылар арасындағы өзара әрекеттесу тәсілдеріне енгізілген өзгерістер. Бұған оқытудың икемді формалары, қашықтықтан оқыту, аралас оқыту әдістері және білім беру үдерістерін ұйымдастырудағы басқа да өзгерістер кіреді.

Оқытуды бағалау және бақылаудағы инновациялар: Бұл аспект білім мен дағдыны бағалаудың баламалы әдістерін қамтитын, оқушылардың үлгерімін неғұрлым объективті және жан-жақты өлшеуге бағытталған бағалау жүйесіндегі өзгерістерді қамтиды.

Білім беруге инновациялық платформалар.

Қазіргі балалар технологияның дамуымен қатыр өсіп дамып келе жатыр. Олар технологияға өте бейім болып келеді. Сондықтан телефонға телмірген балаларға жай ғана сабақты айтып түсіндіріп қоя салған олар үшін жеткіліксіз болып келеді. Мен бұл мақалада мұғалімдер үшін өте пайдалы платформалармен бөлісетін боламын. Бұл платформалар білім беруде өте тиімді болып табылады.

1 – сурет. **Mozaik3D**

Mozaik3D - Инновациялық цифрлық білім беру құралы. Интерактивті дисплейлерге арналған бағдарламалық қамтымымызды бүкіл әлемнің мұғалімдері бірнеше мың аудиторияда пайдаланады. Цифрлық кітаптар, дәптерлер, интерактивті тапсырмалар, сондай-ақ әр түрлі иллюстрациялар, анимациялар және таныстырылымдардың ерекше нұсқалары дәрістердің құралдарын қолдана алады. Платформада 1200-ге жуық 3D үлгісіндегі түсіндірме сабақтар бар. Ең тиімдісі платформа қазақ тілін қолдайды. Платформада қамтылған пәндер; Биология, География, Физика, Химия, Математика, Технология, Өнер т.б пәндер бар.

Тағы да осындай платформалардың бірі Nearpod 3D.

2-сурет. **Nearpod**

Nearpod – мұғалімдерге интерактивті сабақтарды өз оқушыларымен жасауға және бөлісуге мүмкіндік беретін қолданбадан тұратын білім беру платформасы. Бағдарламалық құрал студенттер мен мұғалімдерге арналған құралдарды қамтамасыз етеді. Мұғалімдер мультимедиялық сабақтарды мазмұн дүкенінен жүктей алады немесе өздері жасай алады. Сабақ мазмұнына слайдтар, бейне сілтемелері, аудио, суреттер, мәтін, PDF файлдары және Twitter тіркелгілері кіреді. Nearpod 2012 жылдың жазында Оңтүстік Флоридада іске қосылды. Білім беру қосымшалары мен электронды кітаптарды шығару жұмысын жалғастыра отырып, аргентиналық негізін қалаушылар Гвидо Ковальскис, Фелипе Соммер және Эмилиано Абрамзон Nearpod жүйесін білім беру саласына арналған мобильді оқу платформасы ретінде әзірледі. Nearpod айына екі миллионнан астам студентке жетті. 2012 жылы іске қосылғаннан бері бағдарламалық жасақтама көптеген марапаттарға ие болды.

Оқушылардың қызығушылығын арттыратын ТОП құралдар.

Classroomscreen – онлайн тақта. Мұғалімдер мен оқушылардың бір-бірінен жақсы нәтиже алуын жеңілдетеді.

3 – сурет. **Classroomscreen**

Gimkit - білім, ынтымақтастық және жеңіске жету стратегиясын қажет ететін сыныпқа арналған ойын шоуы. Бүгінде барлығы «Геймификация» - әдісі туралы айтады. Бұл игрофикация или gamification (game — игра). Барлық осы терминдер нақты мақсаттарға жету үшін ойын элементтері мен ойын механикасын ойын емес контексте қолдануды білдіреді. Мектепке дейінгі ұйымдардағы геймификация дайын ойындарды пайдалануды ғана емес, сонымен бірге бүкіл оқу процесін ойынға айналдыруды білдіреді.

4 – сурет. **Gimkit**

Genially - интерактивті және анимациялық ойындар жасаймыз. Слайдтарға, инфографикаға, электрондық оқытуға және т.б. арналған 200+ кәсіби дизайн. Тегін Пайдалануға оңай.

Educaplay - көмегімен ойын жасау пиццаға тапсырыс беру сияқты оңай және жылдам ойындар бар. Ұпайларды сақтау, оларды басқа платформаларға біріктіру сияқты мүмкіншіліктері бар.

Геймификацияға арналған топ сервистер.

Blooket - заманауи сыныптағы шолу ойынының қызықты жаңа нұсқасы. Ол соңғы оқу тәжірибесін жасау үшін әрекетті біліммен сәйкестендіруге бағытталған!

Socrative – бұл көңілді, тиімді сыныпқа қатысуға арналған сынып қолданбасы. Қай жерде немесе қалай оқытсаңыз да, socrative оқу барысында студенттермен лезде байланысуға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан оқыту кезіндегі дидактикалық материалдар.

Интерактивті тапсырмалар: Liveworksheets, Logiclike, JOyteka, Activinspire, Meetsocrative.

Пазл, кроссворд ребус құру ресурстары: Onlinepuzzle.ru, Crossmaker.ru, Wordwall.

Топқа бөлу ресурстары: Classtools, Flippity, Classdojo, Nismath.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Смит, Дж. (2022). Цифрлық оқытудың студенттердің белсенділігіне әсері. Білім беру технологиясы журналы, 45(2), 87-102.
2. Браун, А. (2021). Білім берудегі инновациялар: жаһандық перспектива. Білім және технология бойынша халықаралық конференция

3. Mozaik3D. (2023). Mozaik3D ресми сайты.
4. Nearpod. (2023). Nearpod ресми сайты.